

Ellibeş Yıl Sonra Yeniden İnşa Edilen Bir Kıbrıs Osmanlı Kültür Mirası: Lefkoşa Dükkânlarönü Camii

Öğr. Gör. Mustafa Eyyamoğlu
Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Lefkoşa.
mustafa.eyyamoglu@neu.edu.tr

Özet

Osmanlı Devletinin 1571 yılında Kıbrıs'ı fethetmesiyle birlikte başlayan Osmanlı imar faaliyetlerinin ilk dönemlerinde, var olan yapılar Osmanlı kültür, inanç ve geleneklerine uygun olarak dönüştürülmüştür. İlerleyen dönemlerde adadaki Türk nüfusun artması ile Kıbrıs genelinde inşa edilen yapılar Osmanlı-Türk kimliğinin Kıbrıs'taki temsilcileri olmuştur. Bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmış olsa da bir kısmı bakımsızlık ve terkedilmekle işlevlerini yitirmiş veya yok olmuşlardır. Bu çalışmada Lefkoşa'nın bir dönemler en canlı sokaklarından biri olan Baf Caddesi üzerinde bulunan Dükkânlarönü veya bilinen diğer adlarıyla Tefik/Karamanzade Camii'nin tarihsel süreç içerisindeki serüveni mimarlık tarihi açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında arşiv belgeleri, vakfiye ve Kıbrıs Şeriye sicillerinde yapı ile ilgili bulunan kayıtlar kullanılmıştır. Muhassıl Seyyid Mehmet Ağa tarafından 1816 yılında önceden var olan mescitte yapılan düzenlemeler ile camiye dönüştürülen yapı varlığını 1962 yılına kadar sürdürmüştür. Caminin 1962 yılında yıkılışından sonra kaderine terk edilmiş olduğu ve yapı üzerinde var olan mimari değere sahip parçaların zamanla yok olduğunu açıklar. Yıkılışının üzerinden elli beş yıl geçtikten sonra 2017 yılında KKTC Vakıflar İdaresi'nce yapının ihyasına karar verilmiş, yeniden inşa edilmesine başlanmıştır. KKTC Vakıflar İdaresi ve TC Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün işbirliği ile restitüsyon-rekonstrüksiyon projeleri hazırlanmış ve inşasına başlanmış olan Cami'nin, önümüzdeki günlerde yeniden ibadete açılarak Osmanlı mirasının temsilcisi olarak Lefkoşa sokaklarında varlığını devam ettirmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kültür Mirası, Kıbrıs, Cami, Dükkânlarönü Camii.

Reconstruction of an Ottoman Cyprus Cultural Heritage After Fiftyfive Years: Nicosia Dükkanlarönü Mosque

Abstract

The Ottoman activities started with the conquest of Cyprus in 1571. Early periods of the Ottomans in Cyprus existed buildings were transformed in accordance with their beliefs and traditions. In the following periods, Turkish population increased and accordingly new constructions were made in the Cyprus. These converted and newly built Ottoman works have become representatives of the Ottoman-Turkish identity in Cyprus up to present day. Some of these works have reached the present day, but some of them have lost their functions or have disappeared with neglect and abandonment. In this study, it was tried to evaluate the architectural historic adventure of Tefik / Karamanzade Mosque which was in the one of the liveliest Paphos Street of Nicosia. Within the scope of the study, records were used in archival documents, foundations and Cyprus court records related to the structure.

In 1816 tax-officer Seyyit Mehmet Ağa was transformed building to mosque from existed masjid. After this date, the building, which is known as the Dükkanlarönü Mosque, was destroyed in 1962. Because it is not repaired again the architectural pieces that exist on the structure have lost over time. The reconstruction of the building was started in 2017 after 55 years have passed since the collapse. The restitution project was prepared with the cooperation of the TRNC Evkaf Administration and the General Directorate of the Turkish Foundations. The mosque which was started to be built will be opened again in the coming days and it is aimed to continue its presence on the streets of Nicosia as a representative of the Ottoman Heritage.

Keywords:Ottoman Cultural Heritage, Cyprus, Mosque, Dükkanlar Önü Mosque.

Giriş

Osmanlı Devleti, fethettiği tüm coğrafyalarda başlatmış olduğu iktisadi ve idari alanlarda kendi geleneklerine uygun yenilikleri ve dönüşümleri, imar alanında da devletin bünyesine kattığı her yeni toprak parçasında uygulamıştır. Kıbrıs adasında da, Osmanlı egemenliğine girdiği 1571 yılından itibaren devlet otoritesinin adada pekiştirilmesi ve siyasi etkinliğinin artırılması için faaliyetler geciktirilmeden başlatılmıştır. İlk etapta, fetih sonrası adada kalan askerlerin yanı sıra 1572 tarihli Sultan II. Selim Han'ın fermanı ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden göçler başlatılmıştır. Böylece adada Osmanlı-Türk nüfusu artırılarak iktisadi, idari sosyal ve imar alanlarında Osmanlı kültürünü yaşayacak ve devam ettirecek Kıbrıs Türk toplumunun çekirdeği oluşturulmuştur.

Türklerin adaya yerleşmesi ile askeri, sivil, dini mimari eserlerin hepsine birden doğan ihtiyaç karşısında Osmanlıların Kıbrıs'a hâkim olduğu ilk günlerde inşa faaliyetlerinde ekonomik ve hızlı bir çözüm yaşanmıştır. Siyasi etkinin artırılması ve yeni yerleşimci Türk halkının kullanımına ivedi bir şekilde sunulması için mevcut yapılar yapılan tadilatlar ile dönüştürülerek kullanıma sunulmuştur. Bu duruma örnek olarak Lefkoşa ve Mağusa Kentlerinde bulunan St. Sophia ve St. Nicholas katedrallerinin camiye dönüştürülerek ibadete açılması verilebilir. Müslümanların yeni fethettikleri coğrafyalarda bulunan önceki uygarlığa ait dini mabetleri İslâmi geleneklere uygun olarak dönüştürmelerinin Kıbrıs'taki örneklerinden olan bu yapıların, yıkılmak yerine İslam dininin gereklerine uygun hale getirilmesi aynı zamanda toplumsal hafızada Osmanlı öncesi sahip oldukları dini önemi sürdürmelerini de sağlamıştır.

İslam inancına sahip toplumlarda camiler, ibadet ve dini hizmetlerin yürütüldüğü bir merkez olmanın yanı sıra siyasal mesajların topluma aktarıldığı, sosyal ve kültürel anlamda da toplum yapısını pekiştiren konuşmaların yapıldığı merkezlerdir. İslamiyet'in doğuşundan itibaren ibadet ve namaz kılmak (secde etmek) için kullanılan yapılara mescit, mescitlerin Cuma namazı kılabilmek için büyük ölçekte olan, Cuma hutbesi verebilmek için minberi bulunan örneklerine ise cami denilmiştir. Genel anlamı ile cami ve mescitler Müslümanların ibadet etmek için kullandıkları mekânlardır. Dolayısı ile Mimarlık tarihi açısından bu tür yapıların gelişim ve varlığının kavranabilmesi için konunun İslâmiyet'in doğuşuna yani Hazreti Muhammed dönemine kadar dayandığını hatırlamak gerekmektedir.

İslamiyet tarihinde bilinen ilk mescit Hz. Muhammed'in Medine'de bulunan ve Hz. Muhammed'in inşasında çalıştığı söylenen Mecid-i Nebevi'dir. İslam devletlerinin daha sonraki dönemlerde inşa ettiği tüm mescitlere model teşkil ettiği tüm mimarlık/İslam tarihçileri tarafından kabul gören Mescid-i Nebevi'nin, saf düzenine uygun, ahşap (hurma ağacı) direkli, bir gölgelikten ibaret olduğu dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır.

İslam dünyasında, dini mimarının en önemli örnekleri olan cami ve mescitler, sonraki yüzyıllarda genişleyen coğrafyaya bağlı olarak yerel malzeme, inşa tekniği farklılıkları ile doğan arz ve talep karşısında farklı ölçeklerdeki yapılar olarak inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti, yüzyıllar içerisinde oluşan mimari üslup ve tekniklerini, yeni fethedilen bölgelerdeki malzeme ve inşa teknikleri ile bir araya getirerek oluşturmuştur. Tarihî süreç içerisinde Osmanlı'nın topraklarına hâkim olduğu Selçuklu (Anadolu ve Batı Asya), Memluk (Mısır ve Suriye), Bizans ile Akdeniz'in Hristiyan devletlerinin sanat ve mimarileri Osmanlı sanat ve mimarisini etkilemişlerdir (Atıl, 1998:447).

Tek mekânlı planın üzerini örten bir kubbe, son cemaat yeri ve minare ile tamamlanan Osmanlı erken dönem camilerinde bilenen en eski örnek İznik'te bulunan 1333 tarihli Hacı Özbek Camisi'dir. Bursa'nın alınıp başkent olması ile birlikte çok daha büyük alana sahip çok ayaklı, çok kubbeli camilere örnek Bursa Ulu Camidir. Erken dönem camilerinde bir diğer grup tabhaneli camilerdir. Bazı kaynaklarda T planlı veya zaviyeli olarak anılan yapı türleri dini ve sosyal amaçlara hizmet edebilecek bir düzendedir. Hem sosyal hem de dini faaliyetleri bir arada yürütebilen plan şeması bu amaçla doğmuştur. Bilinen diğer önemli örnekler Bursa Orhan, Bursa Muradiye ve Bursa Yeşil Camileri yer almaktadır.

İstanbul'un fethi ile Osmanlı Mimarisinde de yeni bir dönem başlamıştır. Zaman içerisinde büyüyen devlet kendi tekniklerini bir önceki devletinki ile birleştirerek anıtsal görsellikte büyük hacimli eşsiz yapılar inşa etmiştir. Bu bağlamda esas amacı ibadet etmek olan cami/mescitler İslamiyetin doğuşundan itibaren ilerleyen yüzyıllarda yerel malzemeye, gelişen yapı tekniğine göre değişim ve gelişim göstermiştir (Ayverdi ve diğ,1976:35). Osmanlı Dönemi'nde teknik ve işçilik olarak gelişimlerinin zirvesine çıkarak inşa edilenler, günümüzde de şaheser olarak anılan halen ibadete açık camilerdir.

Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs'ta, 1571 yılından itibaren Osmanlı'nın adadaki siyasi etkisinin sonlandığı XIX. yüzyıl sonuna kadar (1878) diğer coğrafyalarda olduğu gibi sivil, askeri, dini eserler inşa edilerek, eğitim, ibadet, sosyal alanlarda hizmet sunulmuştur. Bu yapılar içerisinde hem ibadet amaçlı yapılar hem de dönemin sosyal merkezleri niteliğinde olan camiler Osmanlı'nın adada var olduğu dönemlerde çok sayıda inşa edilmiştir.

Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı camilerinin bir kısmı tipoloji ve inşaat tekniği bakımından Klasik Osmanlı tarzında inşa edilmiş olsa da bazıları gerek önceki devirlerden devşirme olmalarından dolayı gerekse yerel inşa tekniklerinin kullanılmasından dolayı üslupları farklıdır.

Lefkoşa'da; Arap Ahmet Camisi, Laleli Camisi, Sarayönü Camisi, Bayraktar Camisi gibi birçok cami Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş, Selimiye Camisi, Ömerge Camisi, Araplar Camisi gibi örnekler ise önceki dönemin dini yapılarından dönüştürülmüş cami örnekleridir. Kare veya dikdörtgen planlı üzeri kimi zaman kubbe kimi zaman ise beşik çatı ile örtülü tek minareli camiler Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta inşa edilmiş en yaygın cami tipidir (Turkan, 2016: 479). Üzeri kubbe ile örtülmüş, kare planlı camiler az sayıdadır. Lefkoşa'da Arap Ahmet Camisi, Lapta'da Haydarpaşazade Mehmet Bey Camii (Aşağı Cami) kubbeli camilere örnektir. Ada genelinde inşa edilen camilerde genellikle tek minare ve tek şerefe bulunur. Çift minareli Selimiye Camii ve Peristerona(Güney Kıbrıs) köyünde bulunan çift şerefeli cami Kıbrıs'ta az rastlanır örneklerdir.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs genelinde inşa ettirmiş olduğu mimari eserlerin bir kısmı işlev olarak görevlerini sürdürseler de inşa edilmiş tüm eserlerin bu şekilde olmadığını söylemek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki etkisinin zayıflamaya

başladığı ve İngiliz İdaresi tarafından idare edildiği 1878 yılından itibaren, birtakım yapıların fonksiyonları değiştirilmiştir.

Her yönetim değişikliğinde olduğu gibi, yeni yönetimin, kültürel yapısını yerleştirmek ve yaygınlaştırmak adına toplumun mekânsal gereksinim ve ihtiyaçlarını İngiliz kültür ve mimari üslubuna uygun bir biçimde karşıladığı böylelikle siyasi olarak bir önceki yönetimin etkisinin azaltılmasının hedeflendiği aşikârdır. Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş veya dönüştürülmüş anıtsal nitelikli cami, hamam han gibi yapıların bir kısmı günümüzde işlevlerini inşa amacına uygun olarak devam ettirebilmektedirler. Ancak Osmanlı dönemine ait birçok eser günümüze ulaşamamıştır. Kimi yapılar bakımsızlık nedeni ile yıkılmış kimileri ise çevre düzenleme veya yol çalışmaları ile ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı Devleti uygulamış olduğu vakıf sistemi/geleneği sayesinde hâkimiyetinde olan tüm topraklarda inşa edilen yapıların toplum hizmetinde devamlılıklarını sağlamıştır. İslam anlayışında Vakıf, bir malın mülkiyetinin ilelebet Allah'a ait olduğunu düşünerek, o mal üzerinden hayırlara vesile olmak veya sevap işlemek amacı ile toplumun kullanıma sunulması olarak açıklanabilir (Altan,1986:128).

Bu bağlamda camiler, hanlar, hamamlar, medreseler tekkeler gibi tüm Osmanlı eserleri bağlı olduğu vakfın akarları denilen mal varlıklarından gelen ekonomik güçle ayakta kalmayı başarmışlardır. Dolayısı ile bir Osmanlı eserinin devamlılığı oluşturulmuş vakıflarla sağlanmış, bu sistemin getirmiş olduğu düzene göre uzun süre yapılar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Makalenin konusu olan Dükkânlarönü Camii olarak bilinen yapı mevcut kaynaklara göre 1816 yılında Kıbrıs'a Muhassıl olarak gönderilen Seyyid Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yapı,günümüzde K.K.T.C. Milli Arşiv Dairesinde tercümesi bulunan Hicri 1254/Miladi 1838 tarihli vakfiyede, Baf kapısı civarında Tefik Camii olarak geçmektedir. Kıbrıs Osmanlı-Türk mirasının bir örneği olan Cami'nin var olduğu dönemlerde konum itibarı ile ahalisinin (ibadet için ziyaret edenlerin) çok olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ancak özgün hali ile günümüze ulaşamayan Cami 1962 yılında bakımsızlıktan yıkılmıştır. Yıkılışından sonra tekrar inşa edilmeyen yapı, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında yaşanan toplumsal çatışmalar neticesinde ayırıcı olarak çekilen yeşil hattın yanından geçmiş olması nedeniyle kaderine terk edilmiştir. Yıkılmış olması ve aradan geçen 55 yıl gibi uzun bir süre zarfında kaderine terk edilmiş olmasının yapı üzerindeki mimari değerdeki izleri azaltmış/yok etmiş olduğu kesindir. 2017 yılında KKTC Vakıflar İdaresi ve TC Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün işbirliği ile hazırlanan restitüsyon-rekonstrüksiyon projeleri ile cami'nin yeniden inşa çalışmaları başlatılmıştır. Yeniden inşa edilecek olan yapı, gerek malzeme gerek yapım tekniği açısından özgün niteliklere sahip olmayacak olsa bile, Kıbrıs'ta Osmanlı kültürel mirasının bir örneği olarak toplumsal hafızadaki görevini devam ettireceği bir gerçektir. Çalışma kapsamında yapı ile ilgili KKTC Vakıflar İdaresi, Milli Arşiv Dairesi arşivlerinde ve mevcut yazılı kaynak kitaplarda yer alan bilgi ve belgelere göre ilk inşasından günümüze gelene dek geçirmiş olduğu değişimler değerlendirilerek incelenmiştir.

Dükkânlarönü Camii Tarihçesi

Dükkânlarönü Camii olarak bilinen yapı Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyesinde (1838) Baf Kapısı civarı dükkânlar önünde Tevfik Cami-i şerifi olarak anılmaktadır. Tescilli vakfiyesinde Saray Kapıcıbaşlarından Cezire-i Kıbrıs Muhassılı olarak anılan Seyyit Mehmet Ağa, Cami Kitabesi ve şeriye sicillerinde Kıbrıs Sertüccarı olarak anılmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu kaynaklar dışında Seyyit Mehmet Ağa'nın sertüccar olduğuna dair bir belge bulunmamıştır. Lefkoşa Kenti Baf kapısından merkeze doğru ilerleyen cadde üzerinde bulunan Cami, isminden de anlaşılacağı üzere Karaman Mahallesi'nde Dükkânlarönü bölgesinde bulunmaktaydı. Baf kapısından kente giren ziyaretçileri merkeze taşıyan yol üzerinde bulunan yapı döneminde en işlek çarşıların bulunduğu dükkânların olduğu bölgedeydi.(Şekil 1, 2).

Şekil 1: Dükkânlarönü Camisi - 1960 (Esin Taşer koleksiyonu)

Şekil 2: Dükkânlarönü Camisi - 1960 (Tuncer Bağışkan arşivi)

Seyyid Mehmet Ağa'nın H. 3 Cemaziyevvel 1254/M.25 Temmuz 1838 tarihli vakfiye zeylinde kayıtlı bulunan caminin inşa süreci hakkında Kıbrıs Şeriye sicil kayıtları bilgi vermektedir. Kıbrıs Şeriye Sicil kayıtlarında bulunan H.15 Şaban1231/M. 11 Temmuz 1816 tarihli hükümde, Karamanzade mahallesinde bulunan Dükkânlarönü Mescidi olarak bilinen mescidin harap durumda olduğu ve adına kayıtlı hiçbir gelir getirici akarının bulunmadığı belirtilmektedir. Bu kayıta kötü durumda olan ve yapım tarihinden söz edilmeyen mescide Mehmet Ağa tarafından minber eklemek sureti ile camiye dönüştürüldüğü belirtilmiştir(Ek 1, Ek 3). Şeriye Sicili'nde, Bayram ve Cuma namazları için imam ve hatip tayinine Osmanlı Devlet merkezinden yani İstanbul'dan

izin istenmiş olduğu, iznin verildiğini belirten ‘*edâ-yı salât-ı cum’a ve îdeyn içün izn-i hümâyûnum istid’â eyledikleri pâye-i serîr-i a’lâya telhîs olunmağın ol bâbda izn-i sultânî erzânî kılınmıştır*’ cümlesinden anlaşılmaktadır. Belgede yapının önceki durumunu anlatan bilgilerin olması mimari açıdan durum tespitinde önemli bir kayıttır. (KŞS. 29/70-130 tarih 15 Şaban 1231) (M.11 Temmuz 1816) (Ek1).

Yapılan talebe alınan izin doğrultusunda H. 17 Şaban 1231/ M. 13 Temmuz 1816 tarihinde Cami’nin imam ve hatipliğine Hafız Hasan Halife bin Ali’nin tayin edildiği sicil kayıtlarında mevcuttur. KŞS.29/71-132 (Ek 2). Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyesi’nde geçen Baf Kapısına yakın dükkânlar önü camiinin yeniden yaptırılmış olduğunu belirten kayıt tarihinin 1254/1838 yılına ait oluşu caminin daha sonra kurulan vakfa dâhil edildiğini göstermektedir. Bunun yanında Seyyit Mehmet Ağa Dükkanlarönü Camii ve Kıbrıs’ta yaptırmış olduğu Tahtakale, Fethiye ve Lapta’da bulunan diğer camilere 31000 kuruş nakit para ve çeşitli miktarda gelir sağlayıcı akar bağlatmıştır¹. Önceden Mescit olarak anılan yapının kimin tarafından hangi yılda yapılmış olduğu bilinmediği gibi yapılan araştırmalarda herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Kıbrıs Vakıf mallarını kayıt altına alan Evkaf raporunda (1883 yılında Captain Seager tarafından yayınlanmıştır) Cami, Karamanzade mahallesinde bulunan Tefik Camisi olarak anılmaktadır.

Önceleri Cami girişinde asılı olan ve günümüzde Lefkoşa Mevlevi Müzesinde sergilenen kitabede yapı hakkında birtakım bilgiler bulmak mümkündür. Çarşı esnafı tarafından kullanılan mescide cemaatin sığmadığını ve harap durumda olduğunu anlatan kitabede, Mehmet Ağa’nın minare, minber ve mahfil ekleyerek cemaatin sığacağı temiz ve bakımlı bir cami yaptırdığını anlatılmaktadır. Devamında ise caminin yanına Seyyid Mehmed Ağa’nın bir de çeşme yaptırarak gelen geçen de çeşme suyundan faydalanmasını sağladığı belirtilmektedir. (Dükkanlarönü Cami Kitabesi, Mevlevi Müzesi, Lefkoşa),(Ek 3)

Gerek Şeriye Sicil kayıtları, gerekse kitabe, yazılı bilgiler, yapı hakkında birinci kaynak olan vakfiyede geçen ismi desteklemektedir. Vakfiyede cami ‘Seyyid Mehmed Ağa’nın helal olan malı ile yeniden inşa ettirdiği Lefkoşa Baf kapısı yakınlarındaki Tefik Camisi’ olarak kayıt ettirilmiştir (Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesi).

Dükkanlarönü / Tefik Camii, bakımsız olduğundan dolayı 1962 yılında kendiliğinden yıkılarak o sırada yoldan geçen bir Rum kadının ölmesine sebep olmuştur (Halkın Sesi Gazetesi, 7/9/1962), (Şekil 3) . Yıkılışından sonra yapı tekrar tamir edilmemiş ve uzun yıllar kaderine terk edilmiştir.

1 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kara kaplı Kıbrıs Vakfiye defteri, Sayfa: 50, Hüküm: 39, Tarih H.1254/M . 1838. Vakfiye defterinde Seyyit Mehmet Ağa’nın Kıbrıs genelinde çeşitli köylerde bulunan zeytin ağaçları, Lefkoşa genelinde bulunan han ve dükkânlar ve vakfetmiş olduğu 31000 lira nakit paranın Kıbrıs’ta yaptırmış olduğu Dükkanlarönü, Tahtakale, Fethiye ve Lapta’da camilerine vakıf detayları belirtilmektedir.

Şekil 3: 7 Ekim 1962 yılına ait caminin yıkılışını gösteren gazete haberi
(Halkın Sesi Gazetesi, Milli Arşiv)

1962 yılının Ekim ayı başlarında mihrabın bulunduğu güney duvarının tamamen yıkıldığı 7 Ekim 1962 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nin haberinden anlaşılmaktadır. Gazete haberinde caminin iç mekânına ait bazı detayları görmek mümkündür. Ancak son cemaat yeri olan kemerli kısmın ayakta olduğu resimde açıkça bellidir. Muhtemelen cami tamir edilmek yerine güvenlik açısından kalan kısım da büyük oranda yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Yapının Mimari Açısından Değerlendirmesi

Dükkanlarönü Camisi, Baf kapsından kent merkezine ilerleyen Baf Caddesi'nin Ermeni kilisesine ayrılan yol ile kesiştiği köşede bulunmaktadır (Şekil 4). Günümüzde Baf Caddesi'nin bir kısmı ara bölgede kaldığından iki ülkeyi ayıran sınır (yeşil hat) yapının yanından geçmektedir.

Kare planlı olan Cami'nin ana girişi kuzeydoğu cephesindendir. Kuzey güney istikametinde iki adet kemerin taşıdığı ahşap beşik çatının örtüsü kiremittir. Mekânın aydınlatılması mihrabın sol yanında bir adet, karşısında bulunan kuzey cephesinde de tek bir adet pencere ile sağlanmıştır. Bu pencereler biçim olarak bir birinden farklı olup mihrap cephesindeki boyuna dikdörtgen (Şekil 1), kuzey cephesindeki ise kemerli pencere olarak inşa edilmiştir. Aynı zamanda pencerelere yerleştirilen korkuluklar da üslup açısından farklılıklar göstermektedir. Pencerenin sağında Alt katta minare kapısı ile aynı aksta büyük bir niş bulunmaktadır (Şekil 5, 6). Aynı cephenin (kuzey) iç tarafında, biri alt katta biri üst katta olmak üzere aynı aksta iki adet niş bulunmaktadır (Şekil 7). Kuzeyde bulunan pencerede Osmanlı tarzı ızgara korkuluklar bulunuyorken (Şekil 8), Güney cephedeki pencerede motiflerle bezenmiş korkuluklar vardır (Şekil 1). Yapının batı cephesi sokakta bulunan dükkânların cephesine bitişik nizamda inşa edilmiş olduğundan bu cephede aydınlığı sağlayacak pencere bulunmamaktadır sadece tepede küçük bir havalandırma penceresi bulunmaktadır. Ancak yapı yol aksından çıkma yaparak güneye doğru genişlediği için sokak ile oluşturduğu köşede batıya bakan bir penceresi bulunmaktadır. Bu pencerenin hemen sağında kaidesinin taştan külâhının ise ahşaptan yapılmış olduğu görülen minber bulunmaktadır (Şekil 3, 9).

Kuzey cephede bulunan pencerenin hemen sağında, yapıya bitişik vaziyette inşa edilmiş minaresi bulunmaktadır. Minareye 2. katta bulunan dar bir kapıdan döner taş merdivenlerle çıkılmaktadır. Günümüze ulaşabilmiş parçalar üzerinde ahşap merteklere ait olduğu düşünülen izler bulunmaktadır. Muhtemelen caminin kadınlar mahfili olarak kullanılan üst katı, duvarda bulunan izlerden anlaşılabacağı üzere ahşaptan

yapılmıştı. Kadınlar Mahfili yine Seyyit Mehmet Ağa'nın Kıbrıs'ta muhassıl bulunduğu dönem yaptırdığı Lefkoşa Fethiye Camisi'nde olduğu gibi ahşaptan ve yarıya kadar inşa edilmiş olmalıdır. Kadınlar mahfiline çıkış ahşap merdivenle düzenlenmiş olmalıdır. Ancak yapının uğradığı tahribat nedeni ile bu bölüm hakkında kesin bir yorum yapmak mümkün değildir.

Girişin bulunduğu ve son cemaat yeri olarak nitelendirilen kısım yapının bulunduğu parselin iki tarafından yol geçmesi sebebi ile daralmaktadır. Son cemaat yerinin üzeri tek yöne (doğu) eğimli kiremitlerle örtülü bir sundurma niteliğindedir. Bu bölümün önünde bir adet büyük yanlardan ise birer tane küçük sivri kemer vardır. Yapı ile ilgilenen bazı araştırmacılar (Bağışkan, 2005:80), bu kemerlerden dolayı yapının önceden kilise olduğunu öne sürmüşlerdir fakat yapının kiliseden dönüştürülmüş olduğu veya tarihi hakkında mevcut yazılı bir kaynak bulunmamaktadır.

Caminin güney doğu köşesinde son cemaat yerinin dışında sokak ile ilişkili bir çeşmesi vardır. Aldığı tahribatlara rağmen günümüzde halen mevcut olan çeşme haznelidir. Kuzey ve doğu cephesinde sivri kemerleri olan birer niş ve bu nişlerde birer adet musluk ve yalak vardır. Çeşme üzerinde bulunan izler ilk inşa döneminde değil de sonradan şehir su hattına bağlı olduğunu göstermektedir. Dükkanlarönü camiinden günümüze sadece çeşme kuzey ve batı cephesinin bir bölümü ve minarenin bir kısmı ulaşabilmiştir. Zaman içerisinde yapı üzerinde bulunan bir takım mimari özelliğe sahip izler kaybolmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı eserleri kültür mirasımızın önemli birer öğeleri olarak 300 yılı aşkın bir süre güncel yaşamın bir parçası olmuşlardır. Kıbrıs'ın siyasi tarihine bağlı olarak birçok Osmanlı eserlerinin bağlı olduğu vakıflar parçalanmış ve bu nedenle yapılar bakımsız kalmışlardır. Dükkanlarönü/Tevfik Camii'nin vakıf gelirlerinden faydalanamayarak bakımsız kaldığı, kendiliğinden yıkıldığı 7 Ekim 1962 tarihli Halkın Sesi gazetesi haberinde bulunmaktadır. Ancak yıkılmış olsa bile bağlı bulunduğu vakıf bünyesinde tekrar tamir edilmemiş ve kaderine terk edilmiştir. Aradan geçen elli beş yıllık süre zarfında yapının ayakta kalan bölümlerinden izler giderek azalmıştır. Kıbrıs Vakıflar İdaresi (Evkaf) ve Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü işbirliği ile 2017 yılında Cami'nin ihya süreci başlamıştır. Yıkılışından bugüne kadar geçen süre zarfında yapının özgün konumu, özellikleri ve elemanları neredeyse tamamen kaybolduğundan sadece kuzey cephede bulunan minarenin bir kısmı ve çeşme özgün durumuna uygun olacaktır.

Yapılan talepler neticesinde yapı ile ilgili hazırlanan projelere ulaşılamamıştır. Yerel mermer malzemeden olan orijinal zemin döşemesi olan tamamen yok olmuştur (Şekil 10). Kadınlar mahfilini taşıyıcı kaideleri yapılan temizleme ile oradan kaldırılmıştır (Şekil 11). Yok olan kültür varlıklarının yeniden Kıbrıs'a kazandırılması kültürel tarih açısından önemli ve takdir edilen bir adımdır. Makalenin hazırlandığı günlerde yapının inşa süreci devam etmektedir (Şekil 12,13). İlk inşa edildiği döneme ait parçalar, belge ve bilgiler az olsa bile yapılan restitüsyon projesinde aslına uygun olarak tasarım yapılmış olması gerekmektedir (Şekil 14,15). Yapının kemer, kapı pencere detayları, minaresinin aslına uygun olarak yapılması gerekmektedir. Var olduğu günlere ilişkin fotoğraflarda kemerleri profilli olarak inşa edilmiş olduğunu görmekteyiz. Sivri oldukları görülen kemerler yapı ile ilgilenen bazı araştırmacıların farklı görüşler öne sürmesine sebep olmuştur. Ancak Cami yerinde önceden var olan mescidin yapım yılı hakkında herhangi bir bilgi veya belge bulunmamakla beraber önceden kilise olduğu hakkında da elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır. Cami kitabesi, ve seriye sicillerinde

mescit iken camiye dönüştürülmüş olduğu açıkça belirtilmiştir. Cuma hutbesi verilebilmesi için mescite minber, ezan okunması için minare, abdest alınması ve çevre halkının kullanması için çeşme eklenerek Kıbrıs'ta Osmanlı kültür simgelerinden biri olmuştur.

Bu bağlamda detaylar göz ardı edilmeden, mimari uslub olarak önceden olduğu gibi Türk-Osmanlı kimliğini vurgulayan bir uygulama yapılması gereklidir.

Kıbrıs Osmanlı kültürel miras zenginliğinin korunması için bu tür çalışmaların günümüzde giderek artması, kültürel mirasımızın gelecek nesillere aktarılması için büyük önem arz etmektedir. Her geçen gün yapıların bir parçasının azalmasına orijinal hallerinin yitirilmesine kısacası kültürel mirasımızın yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Temennimiz Kıbrıs'ta kaybolmuş veya bakıma muhtaç Osmanlı-Türk eserlerinin vakit kaybetmeden gereken önem ve titizlikle korunmasının ve yaşatılmasının sağlanmasıdır.

Şekil 4: Yapının yıkıldıktan sonra hali ve Baf Caddesi
(Ole Christansen 1969/T. Bağışkan arşivi)

Şekil 5: Yapının ayakta kalan tek kısmı, kuzey-batı cephe ve minare
(M. Eyyamoğlu - 2013)

Şekil 6: Kuzey-batı cephe bulunan alt ve üst kata ait nişler ve minare kapısı
(M. Eyyamoğlu 2013)

Şekil 8: Nişler
(M. Eyyamoğlu 2013)

Şekil 9: Kuzeyde bulunan pencere
(M. Eyyamoğlu - 2013)

Şekil 10: Minber kaidesi kalıntıları
(M. Eyyamoğlu 2013)

Şekil 11: Zemin döşemesi
(M. Eyyamoğlu 2013)

Şekil 12: Kadınlar mahfilini taşıyıcı ayaklara ait olduğunu düşündüğümüz kaideler (inşaat başlamadan önce yapılan temizlik sırasında kaldırılmıştır) (M. Eyyamoğlu 2013)

Şekil 13: Çeşme ve doğu kemer (M.Eyyamoğlu 2018)

Şekil 14: Kuzey cephe (M.Eyyamoğlu - 2018)

Şekil 15: Kuzey cephesi, kemer ve pencere (M.Eyyamoğlu - 2018)

Şekil 16: Minare (M.Eyyamoğlu - 2018)

Ek1:

Konusu: Lefkoşa'nın Karamanzâde mahallesindeki Dükkanlarönü Mescidi'nin Haremeyn Mütevelli Kaymakamı ve Kıbrıs Sertüccarı Seyyid Hacı Mehmed bin Seyyid Mustafa tarafından yeniden yaptırıldığından, cuma ve bayram namazları kılınmasına izin verilip, imam ve hatip tayin edilmesi.

Karaman-zâde mahallesinde vâki' mescid-i şerîf tevsî' ve terfî' olunup minber vaz'ı için izn-i sultânî kaydıdır.

Kıdvatü'n-nüvvâbi'l-müşerri'in Lefkoşa'da nâ'ibü's-şer' olan mevlânâ () zîde ilmu'hu tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olacak ma'lûm ola ki; sen ki mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin mahrûse-i mezbûr mahallâtından Karaman-zâde mahallesinde Dükkanlarönü

Mescidi demekle arîf mescid-i şerîf harâb olup mâl-ı mevkûfesi olmadığından ashâb-ı hayrâtdan cezîre-i merkûmede Haremeynü's-şerîfeyn mütevellîsi kâ'immakâmı ve cezîre-i mezkûre sertüccârı işbu dârende-i fermân-ı âlî es-Seyyid el-Hâc Mehmed ibn-i Seyyid Mustafa nâm sâhibü'l-hayr mescid-i şerîf-i mezkûru binâ ve ihyâ ve tevsî' ve terfî'ine muvaffak olup ve müceddeden minber vaz' birle câmi'-i şerîf olduğuna binâ'en edâ-yı salât-ı cum'a ve îdeyn için izn-i hümâyûnum istid'â eyledikleri pâye-i serîr-i a'lâya telhîs olunmağın ol bâbda izn-i sultânî erzânî kılınmıştır. buyurdum ki hükm-i şerîfümle vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzre amel idüp göresin i'lâm olunduğu üzre ise varup merkûm mahalle-i mezbûrede binâ olunan câmi'-i şerîfe minber vaz' olunup e'imme-i Hanefiye rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecmâ'in hazretlerinin tecvîz buyurdıkları vech üzre berât-ı şerîfümle imâm ve hatîb nasb u ta'yîn olundukdan sonra edâ-yı salât-ı cum'a ve îdeyn etdirdesiz, şöyle bilesin, alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın.

Tahrîran fî evâsıt-ı Şa'bânî'l-mu'azzam sene ihdâ ve selâsîn ve mi'eteyn ve elf.

Be-Makâm-ı Kostantiniyyeti'l-Mahrûse.

Kad vasale ileynâ fî 7 L sene [12]31.

Ek 2:

Konusu: Karamanzâde mahallesinde Haremeyn Evkafı Mütevellî Kaymakamı Sertüccar Seyyid Hacı Mehmed Ağa bin Mustafa'nın yeniden yaptırdığı Dükkânlarönü Camisi imam ve hatipliğine Hafız Hasan Halife bin Ali'nin tayin edildiği.

Karaman-zâde mahallesinde vâki' câmi'-i şerîf imâmet ve hitâbet berât-ı şerîfi kaydıdır. Nişân-ı şerîf-i âlî-şân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki;

Cezîre-i Kıbrıs'da vâki' Haremeynü's-şerîfeyn Evkâfı mütevellîsi kâ'immakâmı ve cezîre-i merkûme Sertüccârı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa ibn-i Mustafa nâm sâhibü'l-hayr mahrûse-i Lefkoşa mahallâtından Karaman-zâde mahallesinde Dükkânlarönü demekle arîf mescid-i şerîf harâb olup mâl-ı mevkûfesi olmadığından üzerine vakf ve ta'yîn birle binâ ve ihyâsına ve tevsî' ve terfî'ine muvaffak olmağla ve bâ-izn-i sultânî müceddeden minber vaz' olunup câmi'-i şerîf olduğundan edâ-yı salât-ı cum'a ve îdeyn için imâm ve hatîb nasb lâzım ve mühim olmağla vazîfe-i mu'ayyene ile imâm ve hatîb nasb u ta'yîn olunan erbâb-ı istihkâkdan işbu râfi'-i tevkî'-i refî'u's-şân-ı hâkânî Hâfız Hasan Halife ibn-i Ali her vechile lâyük ve muhıl u müstahıkk olmağın ciheteyn-i mezkûreteyn vazîfe-i mu'ayyenesiyle kendüye tevcîh olunup yedine müceddeden berât-ı şerîf-i âlî-şânım verilmek recâsına [Lefkoşa] Nâibi Mevlânâ İsmail Efendi-zâde Mehmed Abdülhalim zîde ilmu hû arz etmeğın mûcibince merkûma sadaka idüp işbu berât-ı hümâyûn-ı inâyet-makrûnum verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm varup merkûm Hâfız Hasan Halife ibn-i Ali zikr olunan câmi'-i şerîfde imâm ve hatîb hizmet-i lâzimesin bî-kusûr mer'î ve mü'eddî kılındıktan sonra vazîfe-i mu'ayyenesiyle mutasarrıf olup devâm-ı ömr u devletimçün du'âya müdâvemet göstere, şöyle bilüp alâmet-i şerîfe i'timâd kıla.

Tahrîran fî'l-yevmi's-sâbi' aşar min Şa'bânî'l-mu'azzam sene ihdâ ve selâsîn ve mi'eteyn ve elf.

Be-Makâm-ı Kostantiniyyeti'l-Mahrûse.

Kad vasale ileynâ fî 7 L. sene [12]31.

Ek 3:

Cami Kitabesinin Okunuşu;

‘Ser-i Tüccar-ı Kıbrıs Seyyid Elhac Muhammed Bey,
Bu asrın sahibi Cud-u Mürüvvet ül hûda ihsanı
Ticaretgâhı âlemde idüp tahsili sermaye
Vücuhi birre sarf etmektedir nakdi firavanı
Heman kâlâyı dünyayı verüp nakdi bekâ olsun
Küşad eyleyen suk-î fenada bâbı dükkânı
Mukaddem teng bir mescit olup bu cayı güzide
Cemaat vakti sığmazdı zikre ehli imamı
Onu nesih eyleyüp tecdid ve tesvi etti erkânın
Müferraih-i dilkûşa bir cami oldu pak ve nurani
Minare, minber ve mahfel ile tezyin idüp anı
Kıldı anda Cum’a iydi ba izn-i sultani
Muvaffak oldu çün banisi bu asarı alî’ye
Sezadır camiî tevfil ola şöhretle ünvanı
Yapub bir çeşmesarı canfeza hem ittisalinde
Suyun icra edüp kandırdı cümle teşnetab anı
Halâs ettikçe teşme dilleri tab-ı hararetten
Sevindirmez mi natabü defi cansuz-i niranı
Bu asarı celile kaydolup divanı âmâle
Ola mahşlerde fazlı hak ile mezuu mizanı
Dedim hayli dua birle gelüp tarihi esmanı
Güzel zibende mabedi camiî tefiki rabbani
Yazan: Seyyid Feyzullah el.mevlevi

Kaynaklar

- Kıbrıs Şerrriye Sicilleri KŞS.29,70/130, Tarih: 15 Şaban 1231
- Kıbrıs Şerrriye Sicilleri KŞS.29,71/132, Tarih:17 Şaban 1231.
- Kıbrıs Vakfiye Defteri, Sayfa No: 50, Hüküm No: 39,Tarih 3 Cemaziyelevvel 1254.
- KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Fotoğraf Arşivi, Girne
- Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyesi, KKTC. Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Dosya no:3544
- Yayınlanmış Eserler:
 - Ahmad, G . (1999). “*The Architectural Styles of Mosques in Malaysia: from Vernacular to Modern Structures, Mosque Architecture*”, The Historic and Urban Developments of Mosque Architecture Symposium 31 Jan. Saudi Arabia: King Saud University.
 - Altan,Mustafa H. (1986). **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi, Cilt II**, Lefkoşa: Vakıflar İdaresi Yayınları.
 - Altan, Mustafa H.(1986).**Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi. Cilt I**, Lefkoşa: Vakıflar İdaresi Yayınları.
 - Antel, A. (2013). “*Geçmişten Günümüze Cami Mimarisinin Gelişimi*”,1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu: Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojileri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s.250.
 - Aslanapa, O. (1975). **Kıbrıs’ta Türk Eserleri**. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
 - Atıl, E. (1998). “*Osmanlı Sanatı Ve Mimarisi*”,Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi, Cilt II, İstanbul: İstanbul Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, s.447.
 - Ayverdi, E. Hakkı ve Yüksel İ. Aydın(1976). **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
 - Bağışkan, T. (2015). **Kıbrıs’ta Osmanlı-Türk Eserleri**. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği, 2005.
 - Eker, H. (2016). “*İstanbul’un Fethi’nin Osmanlı Cami Mimarisi Üzerinde Etkileri*”, Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 43.

- Eyice, S. (1994). “**Bizans Sanatı**”,Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul: Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı, s.251.
- Gazioğlu, A. (1995). **Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi- (1570-1878)**.Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Halkın Sesi Gazetesi, Tarih:7 Ekim 1962, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi.
- Karaman, Özgül Y., Onat, Güzel, N.(2017) “*Acoustical Properties of Contemporary Mosques Case Study of Bedirye Tiryaki Mencik Mosque, Manisa*”. YBL Journal of Built Environment,Vol. 5, Issue 1,s.14-30.
- Kirazoğlu, Mahmut S.(2013) “Cami Mimarisinde Anlatım Sorunlar ve Öneriler”. 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu: Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojileri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013. s.28-40.
- Ödekan, A. (2002). “**Camiler ve Mescitler**”,*Türkiye Tarihi*, Cilt II, İstanbul: Cem Yayınevi, s.282.
- Turani, A. (2007). **Dünya Sanat Tarihi**,İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turkan, Z. (2016). “*Kıbrıs’ta Osmanlı Dönemi’nden Günümüze Türk Mimarisi Eserleri*”, Tojdac, Volume 6, Issue 4, 2016.s.479.
- Yenişehirlioğlu, F. (2002). “**Klasik Dönem Osmanlı Sanatı**”, **Genel Türk Tarihi, Cilt VI**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.650.
- Yerasimos, S. (1993). “Ayasofya”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt I,s.158.